

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

FRANG GIZELLA

Soproni Egyetem

Sopron

2018

Doktori Iskola:

Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok

Doktori Iskola

Veztője: Prof. Dr. Kiss Éva DSc egyetemi tanár

**Emberi erőforrások társadalmi-gazdasági összefüggései
program**

Programvezető: Prof. Dr. Kulcsár László CSc egyetemi tanár

Témavezető: Dr. Molnár László PhD egyetemi docens

.....

A témavezető támogató aláírása

1. A kutatás előzményei, a kitűzött célok

1.1.Bevezetés, aktualitás:

Mint ahogy minden emberi, társadalmi-kulturális tevékenység, úgy a gazdasági működés megértéséhez is nélkülözhetetlen a textualizáltság figyelembevétele. Különösen fontos ez a válságok, a komfortzóna megingása, a hiányérzet és az ilyen helyzetekkel együttjáró, elkerülhetetlen létértelmezések időszakában. A világban zajló folyamatok ma is visszatérően kérdéseket vetnek fel az emberiség jövőjével, illetve az azt szolgáló rendszerek működésével kapcsolatban. A mindenkori társadalmi nyilvánosság, valamint a kulturális reprezentáció szövegei, a szakmai és a köznyelvi narratívák azonban gyakran jelentősen eltérnek egymástól, ami komoly értelmezői konfliktusokat generálhat.

A válaszok másik aspektusa az erkölcsi megközelítés, ami összefügg az egyének és közösségek közötti viszonylatokkal is. Ezek viszont már kulturális rendszeren belül értelmezhető összefüggések. E megállapításból kiindulva úgy tűnik, hogy az egyes népközösségek, társadalmak gazdaságának sajátos szerepe jellemző kultúrájától is függ.

A jelentős gondolkodók gazdasághoz kapcsolódó véleményét értelmezve is ebben a szocio-kulturális rendszerben kell vizsgálni. Narratív szimbólumokként a nyugatinak vagy európainak nevezett kulturális viszonyrendszeren belül értelmezhetők a modernségben

kialakult nemzeti jellemzők és az ehhez való személyes viszony. Vagyis a gazdaság is szimbolizálja azt a rendszert, ami az embert egyrészt beilleszti egy nagyobb közösségbe, másrészt egyénivé avatja. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy a megszokott fogalmak és kategóriák gyors értelmezési változáson mennek át a mai korban, ebből pedig szellemi és gazdasági paradigmaváltozások is következnek. Ezért lehet a XX-XXI. század fordulóján a gondolkodásban egyszerre jelen a történeti értékek viszonylagosságának tapasztalata, valamint a tudományos narratívában is az etikai és filozófiai alapok megkerülhetlenségével számot vető felfogás.

Korunk kihívásaira sokan, sokféle választ adtak nemzetközi és hazai szinten: a modern gazdaságot vizsgáló és emberi jövőképet vázoló gondolkodók értékelései és víziói a történetiség talajáról indulva láttatják a meghatározónak tekintett folyamatokat minden téren. Az, hogy miként írhatják fölül a makroszinten megjelenő trendek a mikroszintű döntéseket és igényeket, számos elemzésben olvasható. Vannak, akik a gazdasági haladás, a modernizáció jegyében tömegesen átvett tudományos és technológiai modelleket a kulturális identifikáció felörlőjének látják. Mások a folyamatos integráció, majd globalizálódás következményeként az egyre nagyobb uralmi egységek kialakulását és az erőszak-monopóliumok megjelenését írják le. Van, aki a hedonista fogyasztói társadalmat az emberi kultúrára és együttélésre

veszélyes formának tartja, elterjedését pedig a munka visszaszorulásával és a hit megrendülésével, a szilárd erkölcsi világkép és a helyes önmérséklet hiányával magyarázza. Mások a globalizációt destabilizáló hatásúnak értelmezik, ellentétben a lokalitással, ahol összetett fenomenológiai minőségként az ideológia, a gondolkodás prioritása, valódisága és erőssége határozza meg a kapcsolati hálót, mint a gazdasági siker alapját. Más az egészséges öntudat és az önzés szélsőséges formáját állítja egymással szembe gazdasági problémaként, és a legalább évszázadokban mérhető hosszútávú szemlélet szükségességére, az örök időre vonatkozó felelősségre figyelmeztet.

Sokan rávilágítottak a pénz- és a politikai hatalom hasonlóságaira, amennyiben mindkettő változó és egyben interakciós eszköz. Az innováció szemüvegén keresztül elemzett világban a hagyományos, verseny-szellemű kapitalista modelltől eltérő struktúra is alternatíva lehet, bár a globális jövő-vízióban az életminőség-fókusz valójában a tömegdiktálta fogyasztásból fakad, mégis van, aki szerint lehet erkölcsös kapitalizmusról beszélni.

A régi és új humanisztikus eszmerendszerek is átszövik egymást: a keresztényi szeretetnek kozmikussá emelt utópikus változatát megteremtő nemzedék új és tudatos életet teremthet. Hálózatokban és decentralizáltan építheti fel a jövő társadalmát, amelyre az összetartó sokszínűség és a megértés lenne a jellemző, a profit helyét pedig a társadalmi haszon venné át a gazdaságban, ökológiai

eszközrendszerekkel. Más a gazdaságot holisztikus szemlélettel közelítve annak emberközpontúságát hangsúlyozza, s a jelen kor válságának okaként az ember válságát jelöli meg. Ez az erényetikai gazdasági paradigma a gondolkodásváltozásra alapoz.

Nemzetközi kontextusba helyezve a gazdaságfilozófiát és a gazdaság működését, kimutatható, hogy a haszonközpontú és az emberközpontú gazdasági vonulat egymás mellett él, csak más, jelentéseiben módosult kulcsfogalmakkal. Az utóbbi a kölcsönösséget, az előbbi az egyéni érdeket tartja alapvetőnek.

1.2. A kutatás célja:

A kutatás célja, hogy megnevezze a gazdaság helyét a címben megjelölt korszak gondolkodásában, és próbálja annak okát is megvilágítani. Emellett az adott szövegek értelmezésén keresztül bemutatni a szemléletben és a társadalomban bekövetkező változást és – amennyiben ez lehetséges – megragadni valami állandót.

Mindezen keresztül egy újszerűnek szánt megközelítést kínál: narratív-nyelvi, kulturális antropológiai és filozófiai szempontokat a reformkortól a II. világháborúig tartó időszak gazdaságtörténetének újabb feldolgozásaihoz, valamint kiindulási alapot a kommunikációs olló szűkítésének kutatásához és esetleges feloldásához.

1.3. A kutatás tartalma, módszere, indoklása:

A gazdaság modern fogalma a modern nemzet létének részeként jelenik meg, mint megértést igénylő probléma. Tágabb kontextusa a modern nemzeti identitás kérdése. Ezért a disszertáció jellege eszmetörténeti, szellemtörténeti vizsgálódás, ezen belül a gazdaság értelmezése – a nyelven és a gondolkodáson keresztül. A szerző meglátása szerint, a világ komplexitásából és a fentiekből következően a gazdaságfogalom értelmezései a nyelv és a gondolkodás összefüggésében megmutatják a társadalmi változásokat és a közvélekedés jellegét is.

Ebből a megfontolásból e disszertáció interdiszciplinaritást vállal, s a bölcsélet közvetítő funkciójából világítja meg a gazdaság fogalmát, társadalmi szerepét, az antropológiai módszer és a kvalitatív elemzés segítségével.

A szerző az adott szövegeket horizontálisan - szinkronitásban (adott időpontban, adott területre kiterjesztve) és vertikálisan - diakronitásban (az adott szemléletet történetiségében) vizsgálja, abban a reményben, hogy az összehasonlításból kibontakozó múltbéli viszonyrendszer tanulságul szolgálhat a jelen számára is. Bemutatja, hogy a nemzetközi gazdasági és filozófiai áramlatok nem hatástalanok Magyarországon – sem a múltban, sem a jelenben.

Terjedelmi és tartalmi korlátok miatt a disszertáció a feldolgozott időintervallumban a kor leginkább reprezentatívnak,

meghatározónak, illetve karakterisztikusnak tekintett magyar gondolkodói közül válogatott, s csak az ő nemzetközi kitekintésük alapján érinti más nemzetek gondolkodóit. Mivel a közgazdaság, mint szakterület és tudomány modernkori kibontakozása az itt vizsgált időszak eredménye, a felsorakoztatott szerzők egy része még nem különíti el írásaiban a gazdaságot más társadalomtudományoktól, azt csupán az élet egyik, de nem kizárólagosan meghatározó részének, a társadalmi működés egyik pillérének tekintik. Ez is ráirányítja a figyelmet a komplexitásra, a tudományok embert szolgáló szerepére, a globalizációs törekvések mellett Európában ma is élő nemzeti karakterek jelentőségére és megőrzésére.

A disszertáció újszerűnek szánt megközelítésével segíthet – a profitorientált, pénzközpontú, fogyasztói társadalmat létrehozó jelenben – a gazdaság és kultúra összefüggésének, értékeinek gondolati újraértékelésében.

1.3.1. A kutatás alapját képező források

A kutatott téma időben a reformkortól indul (1830-as évek) és az 1940-es évekkel zárul. Ez az időszak a klasszikus modernség születésének és kibontakozásának szakasza Magyarországon. Az időszak történeti eseményei időnként drasztikus változást hoznak, de a modernség folyamata csak a II. világháborúban és ezt követően

törik meg a társadalom, a kultúra, a gazdaság, a teljes társadalmi élet területén.

Mivel a gazdaság modern fogalma és a modern nemzet léte paralel módon jelenik meg Magyarországon is, így az e kettőre, a gazdaságra, a hazai sajátosságokra vonatkozó kutatásoknak van tágabb közege: a modern nemzeti identitás kérdése. Ennek fő részei: a magyar nemzeti azonosság kérdése, a korábbi álláspontok értékelése és az újraértelmezés.

A kvalitatív módszer célzott vagy elméleti mintavétele alapján, ahogy erre fentebb már utalt az író, a szerző olyan gondolkodókat választott, akik a gazdaság, mint fogalom és összefüggésrendszere, értelmezési hálója megjelenítéséhez többféle szemlélet alapján tudtak hozzájárulni a maguk korában. Így a modern gazdasági gondolkodást és cselekvést megalapozó Széchenyit a gondolkodásában másfajta gyakorlatiasságot tükröző Eötvös munkáinak vizsgálata követi. A köztudottan baloldali értékrendet képviselő társadalomtudós Jászi mellett szerepel Fülep Lajos lelkész, művészetfilozófus, Szekfü Gyula történész, a szinte mindenkivel összeférhetetlen Szabó Dezső. A sort Németh Lászlóval, a középutasnak nevezett szépíróval és esszéistával, folytatja a szerző, majd a szervesen ide tartozó keresztény-szociális eszmekör magyar képviselői következnek (elsősorban Tóth Töhötöm és Vida István).

A fenti gondolkodók szövegeinek értelmező-megértő szándékú megközelítésével megfigyelhetők az akkori gazdaság jellemzői, a politika színtere felé mutató gazdasági tervek, szándékok, a különböző csoportok reakciói, véleménye. Ezek alapján leszűrhetők az indítékok és az egymás mellett élő gazdaságfilozófiák kulcs gondolatai, valamint a magyar jövőről alkotott felfogásuk is. Másrészt pedig a ma jelenségeit érintve a dolgozat történeti kontinuitásba helyezi a vizsgált korszakot.

1.4. A kutatásban megfogalmazott hipotézisek:

A hazai és a nemzetközi szakirodalom, a szerző és mások által végzett forráskutatások, a kutatási témára vonatkozó tanulmányok, illetve azok alapjaként szolgáló elméletek alapján állította fel a szerző a hipotéziseket.

H1: Úgy vélhető, hogy a vizsgált időszak legkorábbi (XIX. század eleje) munkái főként társadalomfilozófiai számvetések, amelyek ennek megfelelően a gazdaságot elsősorban morális értékek viszonyában, történeti célok összefüggésében szemlélik és értelmezik. Ennek megfelelően a XX. század közepe felé haladva, fel kell tételezni, hogy egyre gyakorlatiasabbak, realistábbak, programadóbbak lesznek a vizsgált narratívák.

H2: A feldolgozott száz év változásai, a modernség egyre összetettebb megjelenése alapján vélhető, hogy a gazdaságról

megfogalmazott gondolatok a rendszerezetlen felől közelítenek a rendszerezhető felé.

H3: A gazdasági szaknyelv kialakulásával és fokozatos izmosodásával egyre bonyolultabbá válik a szerzők kifejezésmódja, a narratíva pedig az idő múlásával párhuzamosan egyre személytelenebb és érzelemmentesebb, a vizsgált tárggyal szemben egyre távolságtartóbb lesz.

H4: A vizsgált magyar gondolkodóknál a gazdasági alapértékek a nemzetközi felfogással egyidejűségben-szinkronban változnak.

H5: A keleti-nyugati mint kulturális-társadalmi oppozíció visszatérő viszonyító értéktételezés lesz a vizsgált gondolkodók írásaiban.

H6: Visszatérően megjelennek a gazdaság világával szemben támasztott morális elvárások, melyek a vizsgált korszak végére gyakorlati megoldásokat eredményeznek.

2. A kutatás eredménye:

2.1. A hipotézisek összegzése

Jelen fejezet a megfogalmazott hipotézisek megerősítését, avagy elvetését foglalja össze.

Hipotézis	A kutatás eredménye
H1:	nem igazolódott
H2:	nem igazolódott
H3:	nem igazolódott
H4:	beigazolódott
H5:	megkötésekkel igazolódott be
H6:	feltételekkel igazolódott be

A fentiek alapján a szerző a szakirodalmi elemzésekből, valamint a szövegvizsgálatok alapján tézisként a következő új- és újszerű tudományos eredményeket fogalmazta meg:

T1. A vizsgált száz év útkereséseiben végig megjelennek azok a társadalomfilozófiai számvetések is, amelyek a gazdaságot elsősorban morális értékek viszonyában, történeti célok összefüggésében szemlélik és értelmezik.

A modern magyar gazdasági gondolkodás kezdetén már Széchenyi – miként követői is - gyakorlati kérdéseket feszeget, és próbál a társadalmi feszültségekre gyakorlati megoldást találni.

T2. A feldolgozott száz év narratív változásaiban a gazdaságról megfogalmazott gondolatok tematizálhatók és kulcsfogalmak köré rendezhetők.

Az előfeltevést (a gazdaságról megfogalmazott gondolatok a rendszerezetlen felől közelítenek a rendszerezhető felé) cáfolja már Széchenyi sajátos „piramisa”, vagyis a Hitel – Világ – Stádium

gondolati rendszerezhetősége is, de ugyanígy gazdaságilag is tematizálható és kulcsfogalmak köré rendezhető valamennyi szerző vizsgált műve.

T3. A kialakuló gazdasági szaknyelvben kezdetben gyakran körülírásokra, bővebb magyarázatokra volt szükség, a mai szaknyelvhez időben közeledve viszont árnyaltabb a nyelvhasználat, a kialakult fogalmak pontosabbak, egyértelműbbek lesznek.

A kialakuló gazdasági szaknyelv fogalmi strukturájában és szójelentéseiben változékony, a mai szaknyelvhez közelítve bár a fogalmak egyértelműbbek, maga a téma sokrétűbbé vált, ezért folyamatos nyelvi adaptációkra van szükség. A vizsgált szerzők értelmezései magukon viselik a személyek értékrendjét, érzelmeit.

T4. A vizsgált magyar gondolkodók gazdasági alapértékei a nemzetközi felfogással is egyidejűségben-szinkronban találhatók meg.

A dolgozat bemutatta, hogy a magyar gondolkodók egyrészt merítették a nemzetközi szellemtörténet korszakos áramlataiból, sőt, maguk önállóan is eljutottak az azonos vagy hasonló, a magyar sajátosságoknak megfelelő konklúziókhöz. A párhuzamosságok egyértelműen a magyar gondolkodók szellemi érettségét, korszerűségét bizonyítják.

T5. A keleti-nyugati mint kulturális-társadalmi oppozíció visszatérő viszonyító értéktételezés a vizsgált időszakban.

A hipotézis azzal a megkötéssel igazolódott be, hogy a keresztényszociális mozgalmaknál ez a viszonyrendszer nem alapvető kritérium, mások pedig ezt a különbségtételt kívánják kiiktatni a csoportellentétek kialakulásának veszélye miatt a közgondolkodásból (Németh).

T6. Szerzőink gazdasági kritikái a vizsgált korszak végére realistább, programadóbb jelleggel egyre gyakorlatiasabb megoldásokat eredményeznek, amelyekben a gyakorlati és az erkölcsi motívum nem zárja ki egymást.

A szerzők más-más úton próbálják a megoldást keresni, s ebben van, aki konkrét gyakorlati példát is ad (Széchenyi, Szabó, Vida), van, aki inkább elvi síkon mozog, és erkölcsi motívumokat fogalmaz meg (Fülep, Németh), de legtöbbüknél nem húzható e kettő közé éles vonal.

2.2. Újszerű eredmények:

1. A dolgozat újszerűségét megközelítési módja (antropológiai szemléletű kvalitatív vizsgálat) adja: a vizsgált mintegy 100 esztendő történeti, filozófiai, társadalmi szempontból korábban is feldolgozták, de célzottan a gazdaság és gazdaságfilozófia összefüggéseire és az ehhez kapcsolódó szegmensekre vonatkozóan nem.
2. A kutatás bizonyította, hogy a történeti fogalomként megjelenő gazdaságról való gondolkodás szorosan illeszkedik a

magyar nemzetről való gondolkodási folyamatba. A vizsgált magyar szerzők munkái ennek megfelelően egyszerre jelent feltárók és jövőképet rajzolók.

3. Egyértelművé vált, hogy a magyar gazdasági szaknyelv a régi kifejezések újraértelmezésével és új szakszavak alkotásával kifejezően, és a kommunikációs funkcióknak teljes mértékben megfelelően, a speciális gazdasági tartalomról való beszédre alkalmasan alakult ki.

4. A vizsgálat megerősítette, hogy a gazdaságról való gondolkodás nélkülözhetetlen része az erkölcsi rend, a morál és a hagyományok figyelembe vétele.

5. A kutatás kimutatta, hogy a gondolkodók többsége nem elszigetelt területként fogalmazta meg a stratégiát, hanem a nemzeti jellemzők figyelembe vételével, beillesztve az európai és a globális rendszerbe.

3. Összegző következtetések:

A fenti magyar gondolkodók szövegeinek vizsgálata megerősítette, hogy a jövő megalkotása mindig a jelenben élők munkájától, az azt befolyásoló moráltól és a múlt hagyományainak elemeiből, a történelmi tanulságok megfontolásától és a nemzetközi környezet hatásaitól függ. Úgy tűnik, a vizsgált filozófiai ív a mai kor kihívásaira adott válaszok számára is tanulsággal szolgálhat.

Mivel a ma emberei a múlt örökösei is, a jelenben rokon szellemi problémák vetődnek fel, mintegy a vizsgált gondolkodók megállapításait folytatva. Tehát nem teljesen új utakat kell keresni, hanem a sokszor elfeledett vagy háttérbe szorított gondolatokat kell újraértelmezni és hozzárendelni a korszerű stratégiát. Ezzel összefüggésben a megőrzés-megtartás korszerű dimenzióiba kell helyezni az identitás meghatározóját, a nemzeti örökséget is.

Mindezek alapján az a következtetés is megfogalmazható, hogy a nevelést előbbre kell helyezni a stratégiai térben a szűkebb értelemben vett gazdaságnál, hiszen az utóbbinak a működése is az előbbiből, a kimunkált szemléletből fakad. Minden korban szükség van újításokra, innovációra, de ugyanúgy a meglévő értékek újrafogalmazására is. Ehhez szellemi és nyelvi kontextusban is érteni kell a világ gondolkodását éppúgy, mint a saját jellemzőket is. A globális, illetve makrokörnyezet folyamatainak felismerése, megértése és az ahhoz való alkalmazkodás mellett szükség van a lokalitás jellemzőinek megfogalmazására, az egyéni arculatú helyi alkalmazásokra is.

Publikációk:

Magyar nyelvű folyóiratban megjelent publikációk:

1. A belépő média szakos hallgatók beszédprodukcója és javításának lehetőségei. KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE 13:(1-2) pp. 203-220. (2015)
2. Nyelvértés és nyelvhasználat – Kérdések és válaszok az óvodapedagógus-hallgatók nyelvhasználata alapján. KÉPZÉS ÉS GYAKORLAT: TRAINING AND PRACTICE 12:(3-4) pp. 35-49. (2014)

Magyar nyelvű szerkesztett kötetben megjelent publikációk:

1. Sopron és környéke – nemzetiségei révén adott – nemzetközi kapcsolatai. In: Rajnai Zoltán , Fregan Beatrix , Ozsváth Judit (szerk.): Az 5. Báthory-Brassai Konferencia tanulmánykötetei . 70 9 p. Konferencia helye, ideje: Budapest , Magyarország , 2014.05.2 1 -2014.05.22. Budapest: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2014. pp. 156-165. 1-2. köt.
2. Jelentés és filozófia a magyar gazdasági szaknyelvben. KARLOVITZ János Tibor (szerk.): Társadalom- tudományi gondolatok a harmadik évezred elején. 317 p. Konferenciakötet. Komárno: International Research Institute, 2013. pp. 137-144.

3. Kreativitás a magyar gazdasági szaknyelvben. In: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar. Tehetség és kreativitás a tudományban: nemzetközi tudományos konferencia : Sopron, 2012. május 22. : tanulmánykötet . Konferencia helye, ideje: Sopron , Magyarország , 2012.05.22
Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2012. pp. 370-386.
4. Meseolvasás - Anyanyelv és hagyomány. In: Závoti Józsefné (szerk.): Magyar hagyományörzés a mese és művészet eszközeivel a nevelésben: "Valaki bennem tovább él" : Tanulmánykötet . 68 p. Sopron: MTA VEAB Soproni Tudós Társasága, 2017. pp. 19-41.

Idegen nyelvű lektorált folyóiratban megjelent publikáció:

1. Meaning and Philosophy in the Hungarian Economic Terminology. LINGUISTICS AND LITERATURE STUDIES 4:(4) pp. 243-251. (2016)

Könyv:

1. A soproni poncichter nyelv szókincese. Budapest: ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék; MTA Nyelvtudományi

Intézete, 1994. 32 p. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok; 61.)
1993

Egyéb publikációk/ könyvismertetés:

1. Az "elit tagjának saját népe szolgálójává kell válnia" - A Biblia és a Korán politika- és gazdaságképe. In: GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM 2015:(1-2) pp. 89-94. (2015)
2. "A vasfüggöny két oldalán": Molnár Csilla: A vasfüggöny két oldalán - élettörténeti elbeszélések az osztrák-magyar határvidéken. GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM 2013:(2-3) pp. 132-135. (2013)